

NESİMİ'NİN HAYATI VE FARŞÇA DİVANI¹

Çeviren: Dr. Turgut KARABEY*

Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın mümtaz şahsiyetlerinden biri Seyyid İmadüddin Nesimi'dir. Nesimi, şüphesiz Nizami ve Fuzuli dönemi arasında Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın en büyük şairi sayıldığı söylenebilir. Nesimi'nin derecesi, Azerbaycan Türk Edebiyatı tarihinde, özellikle Azerbaycan Türkçesiyle tam bir divan meydana getiren ilk kişi olması ve bu yolla bu alanda yeni bir çağın açması yönünden çok yüksektir.

Elbette Nesimi'den önce de Hasan Oğlu gibi bir takım şairler kendi ana dilinde bir çok şiir söylemişlerdi. Ancak onların eserlerinden bir kaç örnekten başka elde bir şey yoktur.

Tarihçilerin ve tezkirecilerin bazı yazılarında Nesimi'nin Türkçe, Farsça ve Arapça dilleriyle tam üç divan düzenlediği ve her üç divanın kendi devrinde çok tanındığı anlatılır. Fakat şimdilik elimizde onun Türkçe ve Farsça divanı kalmıştır. Arapça divanından bir haberimiz yoktur. Hem Azerbaycan Türkçesiyle yazdığı divanında ve hem de Farsça divanında göze çarpan bilgilerden, Arapça şiir söylemekte de Nesimi'nin büyük bir mahareti olduğu söylenebilir.

Nesimi'nin eserleri, o dönemin lirik şiirinin en iyi örneklerinden biri sayılır. Onun eserlerinin bütün özelliği, sanki insan şahsiyetinin derin övgüsü ve beşer hürriyetinin müfrit aşkından kaynaklanan coşku dolu ve heyecan verici bir ruhtur. Nesimi'nin eserlerinde, kendine özgü beşer ferдинin övgü ve yüceltilmesi eşsizdir. Hurufi tarikatına mensup şairlerin müşahhas alametlerinden biri olan bu övgü halık ile mahluk arasındaki sınırı tamamen ortadan kaldıracak ve enelihak iddiasıyla sonuçlanacak derecede bir ifrata varır.

بیرون ز وجود خود خدا را
زنهار مجوی اگر خدایی

"Eğer sen ilahi bir varlıksan, sakın kendi varlığının dışında Allah'ı arama."

Hayatı hakkında ve özellikle Nesimi'nin çocukluk dönemi hakkında elimizdeki bilgiler çok azdır. Doğumu, menşei, doğum ve ölüm yılı konusunda tezkirecilerin aralarında büyük bir ihtilaf vardır. Mesela Latifi, Nesimi'nin doğum yeri olarak Bağdat yakınlarındaki Nesimi nahiyesi olduğunu zanneder. Onların dehili, bu

¹ Nesimi'nin Farsça divanının eski harflerle Hamid Mehmedzade tarafından tenkitli neşri "Nesimi Divanı", Bakü 1972, 384 s." adıyla yapılmıştır. Bu divanın başında "Divan-ı Farisi-yi Nesimi" adlı Farsça bir inceleme (s.5-20) bulunmaktadır. Bu Farsça incelemenin sadece başlığını değiştirerek Türkçe'ye tercüme ettim. Bu tercüme baştan sona kadar gözden geçirmek lutfunda bulunan Y. Doç. Dr. Mehmet Atalay Bey'e burada şükranlarımı sunarım.

* Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi

iddiayı isbat için çok zayıftır ve ellerinde Nesimi'nin mahlasından başka bir şey yoktur. Halbuki Nesimi, önceleri Haşimi ve Seyyid mahlasını da almıştı. Rıza Kuluhan Hidayet, Riyazü'l-arifin adlı eserinde Nesimi'nin Şiraz'da doğduğunu yazar. Azerbaycan Türk Edebiyatı tarihinde Nesimi'nin doğum yeri olarak Şemahı yazıldığı ve bu yüzden Nesimi-i Şirvani diye adlandırılmıştır. Nesimi'nin Türkçe divanındaki dil özellikleri de bu iddiayı isbat için doğru bir örnek olabilir ve Nesimi'nin oldukça uzun bir süre Bakü'de yaşadığı hususunda şüpheye yer yoktur.

ای نسیمی چون خدا گفت ان ارض واسعه
خطه با کو بجا بگذار کاین جای تو نیست

"Ey Nesimi mademki Allah : "Benim arzım geniştir." demiş. O halde, Bakü şehri terket. Çünkü burası senin yerin değildir."

Nesimi'nin doğum tarihi de gerçek olarak belirtilmemiştir ve miladi 1369 yılı tahmini olarak kabul edilmiştir. Ölüm yılı olarak 1404-1427 yılları arası yazılmıştır. Nesimi hakkında rivayet edilen ve dillerde dolaşan şeyler, fedakarlık, cesaret, mertlik ve daha sonra onun Halep şehrinde feci bir şekilde öldürülmesi ve o şehirde gömülmesi ve mezarının irfan ehlinin ziyaret yeri olmasıdır. Nesimi'nin hayatı, 14. yüzyılın kargaşa yılları ve tarihi olaylar zincirine tesadüf eder. Emir Timur'un ard arda hücumları ve onun yerine geçenlerin saldırılarıyla doğu bölgesi dalgalı ve tufanlı bir denize dönüşmüştü. Bu büyük sel, kendi güzergahında bulduğu her şeyin kökünü kazıyordu ve bu hücumların sonucunda eski sınırlar ortadan kalkıyordu. Küçük müstakil devletler birbiri ardından sonra yıkılıyor ve büyük bir imparatorluğun temeli atılıyordu. Bu saldırıların, kan dökücülerin ve başı bozukluğun ağır yükü her zamanki gibi çiftçiler ve köylüler tabakasının omuzu üzerinde idi. O devirde değersiz olan şey, insanın canıydı. Başka bir takım musibetler de vardı ve ruhani esaret zinciri, onların tümünü tamamlıyordu. Dini ve mezhebi ihtilaflar büyük ölçüde kötüye kullanılıyordu. Müslümanların elinden beytü'l-mukaddesi (Kudüs) kurtarmak adıyla Vatikan papasının sancağı altında düzenlenen haclı savaşlarından henüz fazla bir zaman geçmemişti. İslam padişahları ve hükümdarları da kafirlerle gaza ve cihad perdesi altında her zaman fırsat buluyorlar ve gayr-i müslim memleketlerine hücum ve saldırıyla meşgul oluyorlardı. Mezhebi çekişmeler de çeşitli islami fırkalar arasında sert bir şekilde devam etti. Tarihin bu özel şartları da nev-perestlik düşünceleri ve insan sevgisi emelleri islam memleketlerinde bu cümleden olarak Azerbaycan'da sofiyane tarikatlar arasında ve hepsinden daha çok hurufi tarikatında propoganda ediliyordu. Başka bir yol yoktu. Orta çağda her türlü toplumsal ve felsefi düşünce ister istemez kendine mezhebi bir yön buluyordu ve hayatın gerçekleri insan toplumunun ve bilgisinin tamamında dinin nüfuz sahibi olduğu şartlarda bu sebep kaçınılmazdır.

Nesimi de o günler nev-perver düşünürlerin bir çoğu gibi beşerin kurtuluşunu her türlü dini ve mezhebi ihtilafların giderilmesinde görüyordu. İnsanoğlunun yüceltilmesiyle, işkence, zulüm ve öldürmenin önüne geçilmesini istiyordu. Allah yolunda kafir kanı dökenlere her bir ferdin kendi aleminde ilahi bir varlık olduğunu ve onun kanını Allah'ın rızasını kazanmak için dökmenin uygun olmadığını söylüyordu.

مسجد و میکده و کعبه و بتخانه یکیست
ای غلط کرده ره کوچهء ما خانه یکیست

چشم احوال ز خطا کرچه دو بیند یک را
روشنست این که دل و دلبر و جانانه یکیست

"Mescid, meyhane, Kabe ve puthane birdir. Ey yanlış yapmış! Bizim sokağın yolunda ev birdir. Her ne kadar, şaşı göz yanlışlıkla biri iki görse de, gönül , dilber ve sevgilinin bir olduğu açıktır."

Müslümanların Allah dedikleri ve hıristiyanların baba, anne ve ruhu'l-kudüs dedikleri ve musevilerin Musa vasıtasıyla tanıdıkları şey, hurufilerin inancına göre bu cümleden olarak Nesimi'ye göre sanki hep Adem'in kendisidir ve Adem'in çocuklarından her biri Allah'ın mazhandır , saygı ve tazime layıktır.

اتش رخسار ادم بود بی روی و ریا
انکه می گفت از درخت سبز اناله با کلیم

"Adem'in yüzünün ateşi ,yüzsüz ve riyasızdır.O yeşil ağaçtan Musa'ya "Ben Allah'ım "diyordu."

Eğer bir kişi, bizden başka kişi vardır veya daha açık bir ifadeyle bizden başka bir yaratıcı vardır dersen hatalı yola girmiştir.

گوی که بغیر ما کسی هست
از خویشتن این حدیث متراش

"Bizden başka bir kişi vardır dersin.Sen bu sözden vazgeç."

Evvel ve ahır, başlangıç ve sonda ortada yoktur.Yarının vadesine gönül bağlamak gerekmez.

ز حرف کلف و نون کن نه امروز امدی بیرون
نداری اول و آخر برو فارغ ز فردا شو

"Bu gün "Kün "ün kaf ve nun harfinden dışarı çıkmadın.Git, yarı düşünceşinden vazgeç."

Ve eğer bir kul Nesimi'den kiblen hangi semttedir diye sorarsa, Nesimi ona şu şekilde cevap verir:

الا ای عابدی کز من جز آن رو قبله میپرسی
عبادت کرده ام بترا جز آن رو قبله گر دارم

"Sakın benden o yüzden başka kibleyi soran abit, bilmiş ol ki eğer o yüzden başka kiblen varsa puta tapmışımdır."

Sonra müslüman, hıristiyan ve yahudilerin ve başkalarının bir kibleye yönelmeleri gerekir ve bir mabuda yönelmiş olmaları gerekir.O kible ve mabud da insandır.

O halde, buradan başka bir sonuç da çıkar ve o bazılarının, hurufilerin bu arada İmadüddin Nesimi'nin ene'l-hak dediklerin de, kendilerinin ilahî varlık olduklarına şahitlik ettiklerini tasavvur etmelerinden ibarettir.Bununla beraber bu

makamı kendine veya Fazlullah Naimi'ye mahsus bilmez ve genel olarak her insan ferdini bu yüceliğe layık telakki eder.

Nesimi'nin eserlerinde hurufî öğretileriyle ve tanışınca ve özellikle Fazlullah Naimi'yle görüşünceye kadar araştırma ve hayretle bir süre geçirdiği ve sadece Naimi'nin öğretilerinin onu bu hayret denizinden kurtardığı açıkça görülür.

چون نسيمي به يقين از کرم فضل رسيد
کي خورد غصه که هرکس بمکان دگرست

"Nesimi, fazlın keremiyle yakine ulaştınca nasıl üzüldü. Çünkü herkes başka bir mekandadır."

Şaşkınlık ve avarelik denizinden kurtulması şairin mutluluk sebebi olmuştur ve bu hali Nesimi hakiki saltanat zanneder. Bu saltanat tacını Fazlullah'ın ayağı toprağından elde ettiği için övünüyor.

زين سلطنت چه بهتر در عالم اي نسيمي
کز خاک پاي فضلش بر سر نهادي افسر

"Ey Nesimi, bu alemde bu saltanattan daha iyi nedir? Çünkü onun faziletli ayağına toprağından başına tac koydun."

Kendine tapmışlık karanlığında yorulanların hidayet mumu derecesi hakka tapma tarihinin kurtuluş pervanesi menzilesinde olur.

آنکه ز فضل حق چو نسيمي بحق رسيد
شمع هدايت آمد و پروانه نجات

"Hakk'ın fazlıyla Nesimi gibi Hakk'a ulaşan kişiye hidayet mumu ve kurtuluş pervanesi geldi."

Sözün kıyası Nesimi Allah sevgisini, insan sevgisi bilmiş ve olağanüstü beşeri yaratanın makamına yükseltmiş ve onun yerine koymuştur. Ona göre Allahı mutlak ruh ve beşeri can ve cisimden mürekkep bilenler iki görme yolunun yolcusu ve görme bozukluğuna duçar olmuşlardı.

طريق رسم دو ميبيني رها کن اي احو
که يك حقيقت و ماهيت است روح و بدن

"Ey şaşı! iki görme adetinden kurtul. Çünkü , ruh ve beden tek bir hakikat ve mahiyettir."

Ve bu tek hakikat ve mahiyete meleğin secde etmesi gerekir. Zira makam yüceliğine sahip olan beşerdir.

نسيمي را ز فضل حق چو کام دل میسر شد
ملك را سجده فرمایم که تعظیم بشر دارم

"Nesimi'ye Allahın fazlıyla gönlünün isteği yerine gelince , beşere saygı gösterdiğim için meleğe secde et emrettim"

Allah'ın cemalinin tecelliyatının mazharını da aynı beşerin yüzünde bilmek gerekir.

نسيمی در رخ خوبان جمال الله می بیند
بیا بشنو ز گفتارش بیان سر سبحانی

"Nesimi, güzellerin yüzünde Allahın cemalini görür. Gel! Onun söztünden ilahi sırrın açıklamasını dinle."

Bu tevillerin tamamının dini hükümlerin hilafına olduğu ve özellikle Nesimi'nin Kuran'ı da batınilerin üslubuyla tefsir ettiği açıktır. Bundan dolayı Kuranda yerin ve zamanın yaratılışı kaf ve nun'un "kün" telaffuzuyla Allah tarafından inmiştir. O halde her şeyden önce harfler yaratılmıştır. Ve bu yüzden Arapça harflerin rakamları olan 32 rakam ve harflere özel bir hürmet gerektiğine inanırlar. Ve **harufi** şairlerin eserlerinde ve bu cümleden Nesimi'nin eserlerinde kaf ve nun istilahına ve 32 rakamına ve yüzdeki yedi hatlara defalarca rastlıyoruz. Ve bu şairlerin tevii tarzını gözden uzak tutmamak gerekir. Bunların tamamı zahiri şeriatçıların selikasının kuru sofular ve mutaassıp zahitler hilafına idi. Ve ister istemez onların öfke ve gazabını çekiyordu. Diğer sebep, Nesimi'nin daimi seyahat ve dolaşması altında bu şer'i hakimler için tehlike sayılıyordu. Sadece iman ve noksanlık kabul etmeyen inanç kendi yüce düşünceleri ve sonsuz aşkıyla hem-cinslerinin hürriyet ve mutluluğuna fedakarlık dolu iki kaynak Nesimi'nin gayret ve çalışması idi. O kendi yaptığından habersiz olmamakla beraber korkmuyordu ve bir adım geri atmıyordu. Hatta daima, bugün kendi canını kendi düşüncesi yolunda feda etmek ve bu yolla Mansur'un mutluluğuna ulaşma arzusunda idi.

ای نسیمی ز خدا دولت منصور طلب
عاشق ار گشته شود بر سر داری باری

"Ey Nesimi Allah'dan Mansur'un devletini iste. Eğer aşık öldürülse hiç olmazsa bir dar ağacında öldürülsün."

Nesimi lehçesinin açıklığını öyle bir dereceye ulaştırıyor ve ene'l-hak sınıra kadar açıkça söylüyor ki Hallac-ı Mansur'ı da geçiyor. Onun sözüne göre eğer Mansur hayatta olsaydı onun kusurundan geçmez ve onun katline fetva verirdi.

گر انا الحق های مارا بشنود منصور مست
هم بخون ما دهد فتوی و هم دار آورد

"Eğer bizim ene'l-haklarımızı mest Mansur işitse , hem bizim katlimize , hem de dar ağacına asılmamıza fetva verirdi."

Bazı kaynaklarda Nesimi'nin Şah Handan adlı ve lakaplı bir kardeşi olduğu açıkça ve işin sonunda kardeşinin karışıklık ve tehlikeye duçar olacağı ve sırları söylememeye , orta yerde herkese koymamaya ve özel sofrayı umumun önüne yaymamayı ona tavsiye ettiği yazılıdır. Nesimi'nin ona cevabda açıkça hakikatleri göstermekten çekinmeyeceğini ve ona açıklamaktan başka bir çaresi olmadığını söylüyor.

Derya-ı muhit çağa geldi
Kevn ile mekan huruşa geldi
Sırr-ı ezel oldu aşıkara
Aşık nice eylesün müdara

Daha sonra Nesimi beklediği şeyin izine ulaştı. Gece ve gündüz gezmekte ve kendi meramını yaymakta olan bu kararsız aşıkın yolu Haleb'e düştü ve orada da hüriyet tutkunları kendi etrafında toplandılar . Nesimi'nin şiirlerinin kendi yaşadığı zamanda çok yayılmış olduğunda ve bazen meclislerde okunmuş olduğunda bir şüphe yoktur. Kendi gazellerinden birinde bu konuya işaret vardır:

جان پرورند هر نفس از بوي روح بخش
در مجلس که شعر نسيمي ادا کنند

"Nesimi'nin şiirinin okunduğu meclisde ruh bağışlayan kokusundan her nefes can bulur."

Meclislerden birinde de bir genç güzel sesiyle Nesimi'nin şiirini okuyordu.Sözde o gazelin matla'ı şu idi

حق بين نظري بايد تا روي مرا بيند
چشمي که بود خود بين کي روي خدا بيند

"Benim yüzümü görmesi için Hakk'ı gören bir nazar gerek. Kendini gören göz Huda'nun yüzünü nasıl görür."

Biçare genci bu şiirin başında ayakta hesaba çekerler, yazarını ondan sorarlar.Genç kendini o şiirin yazarı olarak tanıttı ve onun katledilme fetvasını çıkarmalarıyla birlikte onun yazarının adını ifşa etmekten sakındı. Bu haber Nesimi'ye ulaşır. Hemen kendisi idam yerine varır, kendini tanıtarak , günahsız genci katledilmekten kurtarı ve kendi ölümü karşılamaya koşar.

Nesimi'nin feci şekilde katli hakkında çeşitli rivayetler yazılıdır. Mesela bir rivayete göre , Nesimi'nin küfrü ve katline fetva veren şer'i kadı şöyle demiş:

"Bu öyle bir kafirdir ki onun pis kanından bir damla bir kimsenin uzuvlarından birine sıçrasa o uzvun kesilmesi vacibdir."

Tesadüfen , Nesimi'nin katli esnasında o kadı da hazır bulunur. İdam sırasında Nesimi'nin kanından bir damla onun parmağına sıçrar. Orada bulunanlar , ona işaret edince , inkar etti ve şöyle dedi:

"Ben o konuyu misal olsun diye söylemişim ."

Nesimi bu dinsiz kadının karşısında açıkça şöyle dedi:

Zahidin yek barmağın kessen döner Hakk'tan geçer
Gör bu miskin aşığı ser-pa soyarlar ağlamaz.

Ayrıca rivayet ederler ki şer'i kadının fetvasına uygun olarak Nesimi'nin derisini soymaya başlar başlamaz , dökülen kan sonucunda Nesimi'nin yüzü sararır.Muhalifler , yüzünü kınarlar. ve bunu korkaklık alameti bilirler. Nesimi onlara cevap olarak şöyle der:

"Ben sevgi göğünün güneşinin kendisiyim. Aşk matla'ından doğmuşdum. Şimdi güneşin batma zamanıdır. Güneş batma vaktinde sararır. Bundan dolayı bu hale geldim ."

O anda şu rubaiyi irticalen okur:

آندم که اجل موکل مرد شود
آهم چو دم سحر کھی سرد شود
خورشید که بر دل تراز آن چیزی نیست
در وقت فروشدن رخس زرد شود

"Ecel, insanın müvekkili olduğu zaman, seher vaktinin havası gibi soğuk olur. Kendisinden daha yürekli, cesur bir şey olmayan güneş, batarken onun yüzü sararır.."

Nesimi'nin çok feci ölümi, beşerin hürriyet yolunda yiğitlik , fedakarlık ve canıyla oynamanın en parlak numunelerinden biridir. Milletlerin bir kaç yıllık tarihi onun benzerlerini çok az gösterir.

Nesimi, devrinin edebi iyi adetlerinin en layık müdavimlerinden biriydi. Nesimi'nin gazeli Attar'ın tasavvufi şiirinden, Nizami'nin nazmından ve Mevlana'nın vecdinden renk ve koku almış ve özel bir hissesi vardır. Şiir san'atında Nizami'nin makamı, Nesimi'nin ideali olmuş ve o yüksek dereceye ulaşmak arzusunu taşımıştır.

تا نشد چشم نسیمی ز غمت لؤلؤ بار
کوهر نظم سرشگش بتظامی نرسید

"Nesimi'nin gözü, senin gamınla inci saçmadıkça gözyaşı nazmının incisi Nizami'ye ulaşmazdı."

Nesimi, Hafız-ı Şirazi'nin küçük çağdaş Hafız'ı idi. Hacı'nın ömrünün sonlarından yirmi yılını idrak etmişti. Nesimi'nin Farsça divaanında Şemseddin ve Hafız'ın adına defalarca rastlıyoruz. Sanki Nesimi gazellerinden bazılarında Hafız'a ilgi duymuştur.

ملك رامی نهد خطش چو طغیان لوح در دامن
الا ای حافظ قران تو این هفت آیت از بر کن

"Onun hattı yani yüzündeki ayva tüyleri meleğin kucığına çocuklar gibi levha koydu, şimdi ey Hafız-ı Kuran, sen bu yedi ayeti ezberle."

Veya:

چو هست از روی شمس الدین نشان شمس خاور را
بیا در روی شمس الدین سجود شمس خاور کن

"Doğu güneşinin nişanı Şemseddin'in yüzünde olduğuna göre , gel; Şemseddin'in yüzünde doğu güneşine secde et."

Ve gazelde:

تکيه کن بر فضل حق اي دل ز هجران غم مخور
وصل يار آيد شوي زو خرم اي جان غم مخور

"Ey gönül, ayrılıktan dolayı gam çekme, Hakk'ın fazlına dayan; ey can, gam çekme sevgilinin vuslatı gelir, ondan dolayı sevinçli olursun."
Hafız'ın meşhur gazeline

يوسف گمگشته باز آيد بکنعان غم مخور
کلبهء احزان شود روزي گلستان غم مخور

"Kaybolmuş Yusuf, tekrar Ken'an'a gelir, gam çekme. Bir gün hüznler evi gülbahçesi olur, gam çekme."
nazıredir. Nesimi'nin şiiri , sadelikde ve akıcılıkda bazen harikulade olur ve sadeliği dolayısıyla incelikden ve san'atkarlıktan da nasipsiz değildir.

ماه نو چون دیدم ابروي توام آمد بياد
چون نظر کردم بکل روي توام آمد بياد

"Yani ayı görünce senin kaşın hatırıma geldi. Güle bakınca da senin yüzün hatırıma geldi."
Veya:

دوش چشمم با خیالش گفت بگذر بر سرم
گفت بي کشتي گذر چون بر سر جيحون کنم

"Dün gece gözüm onun hayaliyle dedi ki: Bırak beni! Cevap verdi: Ceyhun ırmağını gemisiz nasıl geçeyim."
Ve bunun gibi

از جگر گر خون بریزم دل غذا سازد مدام

قوت آتش باشد آن خون کز کباب آید برون

"Eğer ciğerden kan akırırsam, gönül daima onu gıda yapar. Kebabdan dışarı çıkan o kan ateşin azığı olur."

Nazik hayal, makbul mübalağa ve güzel teşbihler, Nesimi'nin şiirlerinin yayılmasında etkili olmuştur. Şairin beşeri emelleri ve hürriyet düşüncesi parlak şiirlerin kalıbında muhteşem bir güç kazanmıştı. Bu şiirler ne yalnız Türk , Fars ve Arap halkları arasında , ne de Gürcistan ve Ermenistan gibi komşu ülkelerde yayılmakla kalmayarak Nesimi'nin şiirlerinden bir kısmı Gürcü ve Ermeni alfabesiyle şiir severler tarafından da yazılmış olup şimdi de eldedir.

Nesimi'nin şiirinin tesiri kendi çağdaşları ve kendinden sonra gelenlerde de görülür. Habibi , Fuzuli , Hatayı ve Kavsi vesayirenin eserlerinde Nesimi şiirinin tesiri açıkça görülebilir. Özellikle Nesimi'nin tesirleri, onun fedakarlığı, geniş ilham kaynağı dini sembolleri ve vefası Azerbaycan folkloründe bulunur.

Nesimi'nin gazelleri, dünyevi sevgi ve şefkat doludur. Onun lirik şiirleri hakiki bir aşkdan mayalanır.Şair , yeni ayı görünce sevgilisinin kaşını hatırlar, güle

bakınca onun yüzü hatırına gelir. Kadir gecesinden dolayı bir ayet tefsir ettikleri vakit, onun saçının sevdasının kıssası hatırından geçer. Zahitler, ebedi cennet bahçesini vasfetmeğe başlayınca Nesimi, sevgilisinin bulunduğu yerdeki mamur bahçeyi düşünür.

عابدان از قبله مي گفتند هر يك نكته
كوشه محراب ابروي تو ام آمد بباد

"Abidlerin her biri, kibleyle ilgili bir nükte söylüyorlar. Senin kaşının mihrabının köşesi benim hatırıma geliyor."

Nesimi'nin görüşüne göre güzellerin aşkı , insanın ruhi yücelmesine vesiledir. Aşkı ve hem-cinsliliğin sevgisini gizlemek ikiyüzlü ve halkı aldatan zahitlerin işidir. Nesimi'nin samimiyeti ve dilinin açıklığı , onun lirik şiirlerinde de beyitlerin arasından kendini gösterir. Nesimi, cennet , firdevs ve huriyi veresiye va'd kabul eder . Yarın kavuşma nakdini onlara tercih eder ve kıyamet gününü , cennet ve cehelemi , arifane bir mizahla anar :

جنت و فردوس و حور نسيه را بفروختم
زانکه من امروز دارم در گرو دل با يكي

"Ben bu gün gönlümü birine rehin verdiğim için, cennet, firdevs ve huriyi veresiye sattım."

Sovyetler birliğinde Nesimi'nin Farsça divanının iki mu'teber yazma nüshasından biri Leningrad'da Şarkiyat Enstitüsü'nde , diğeri Tiflis'de Gürcistan Yazma Eserler Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Bu nüshaların her birinin iyi ve güzel tarafları vardır. Onların hiç biri tam değildir. İlk ve son yaprakları düştüğünden dolayı Leningrad nüshasının istinsah tarihi belli değildir. Onun yazı ve kağıdından yazılış tarihi miladi 16. yüzyıldan önce olduğu anlaşılıyor. Amma ikinci nüsha , onun baş tarafı eksik olmakla birlikte , sonu tamdır. Onun yazılış tarihi vardır. Bu nüshayı Derviş Muhammed bin Meddah Kanber Ali i , 878 senesi şaban ayının 7 sinde tamamlamıştır.

Nesimi'nin Farsça divanı , hicri 1260 ve 1298 yıllarında İstanbul'da basılmıştır. Miladi 1926 yılında Selman Mümtaz , Farsça divanın bir kısmını düzensiz olarak Türkçe divanla birlikte Bakü'de bastırmiş ve terci-i bendlerden birini gazellerin arasında göstermiştir. Bu elyazma ve matbu nüshalardan hiç biri tam ve noksansız değildir. Onlardan hiç birinde gazellerin ve terci-i bendlerin bir kısmı gözümüze çarpmadı . Sadece cönklerden birinde terci'in beyitlerine rastladık ve ilk defa kendi yerinde bastırdık. Bu divan adıgeçen iki yazma nüsha , matbu nüshalar, bir kaç mecmua , cönk ve tezkire karşılaştırılmasıyla düzenlendi. Hatırlatmak gerekir ki işte Nesimi'nin ilk Farsça mükemmel divanı muhterem okuyuculara takdim ediliyor. Gazel ve Nesimi'ye ait bir kaç beyit yazma ve matbu nüshalarda göze çarpdı. Şüpheli olduğundan dolayı bunlar kitabın sonuna eklenerek basıldı. Bu divanın toplanması ve hazırlanmasında akademinin değerli bilgini Hamid Araslı , hiç bir şekilde maddi ve manevi yardımını esirgemediler. Bana bu fırsatı verdiğinden dolayı kendisine defalarca derin minnet ve şükranlarını arz ederim.